

IN MEMORIAM

НАУЧНИК ЗА ПОШТОВАЊЕ И ПАМЋЕЊЕ

академик Димитрије-Димо
Вујовић (1922-1995)

1

У раним часовима 27. маја изненада је умро, а 28. маја 1995. године сахрањен академик Димитрије Димо Вујовић, свакако један од најугледнијих историчара Црне Горе и Југославије. Основну школу и гимназију завршио је у Цетинју, а Филозофски факултет у Београду, један је од првих доктора историјских наука у Црној Гори. Дугогодишњи је директор Историјског института - прве научне институције у Црној Гори. Један је од утемељивача Црнеогрске академије наука и умјетности. Најзад, био је уважени професор Филозофског факултета Универзитета Црна Гора. Библиографија његових радова износи око 250 јединица, међу којима је десетак посебних издања. За научне

допринесе добио је и највећа научна и друштвена признања: Тринестојулску награду и Награду АВНОЈ-а за науку.

2

Димитрија Дима Вујовића знам од мојих студентских дана. "Капарисао" ме је 1956. на завршној години студија и "кривац" је за моје опредјељење да се бавим науком. Још док сам службо војни рок у Новом Саду 1958. године, добио сам његову писмену замолницу да након завршетка војног рока останем пар дана у Матици Српској и завршим неки посао за Историјски институт Црне Горе - чији је тада био директор. И у Паризу 1962. године Димо је био на истраживању а ја на усавршавању; отварао ми је врата многих научних институција - уводио ме у многе тајне научно-истраживачког рада. Још тада је сматрао да су страни језици велики капитал за бављење науком, каква је наша - историјска. На сличан начин уводио је у науку и друге из моје генерације.

Од тих дана смо постали врло интимни. Увијек сам га некако осјећао одмах крај себе, како прати мој рад, спреман да ми помогне. Тако је било и 1985. године, у вријеме познате "афере Ђуретић", када је тражено да се удаљим са Филозофског факултета, да ми се забрани даље бављење науком - јер "ко нам васпитава омладину", а богамп - тражено је и много више од тога: да се поступи по познатом "кратком поступку". Било је опасно бавити се мојим "случајем". И тада је Димо бринуо моју бригу и једног дана у Никшићу ми са радошћу јавно да не бринем, најгоре је прошло, а ја ћу моћи да радим оно што сам до тада радио. Рекао ми је то на начин да сам се много пута питао, и сада се питам, чија је радост била већа - Димова или моја. Тако је било и приликом мог избора за члана Црногорске академије наука и умјетности.

На сличан начин пратио је моја јавна иступања. Том бригом је уливао драгоцену подршку да се настави управо такав рад. И наставно се. На једној промоцији допало му се моје излагање. Затим, опет, на другој трибини. Па, опет, на промоцији. У шали сам му рекао да су моја излагања увијек за допадање. Ускратно ми је коментар. Исто тако сам примјетно да му се допала и

моја књига Партизанска аутопомпја Санџака 1943-1945 (1992). Иако сам и ја већ у годинама радовале би ме његове ријечи признања. Није их било, међутим, па сам у шали рекао: Што ћутиш, када осјећам да Ти се књига допала, што је не похвалиш. У трен је одговорио: Не стижем да је похвалим од твоје хвале. Можда је ту био садржан одговор и на моју претходну констатацију. Подсјетио сам га на ријечи Ива Андрића: "Немојте никад кудити себе; наћи ће их се већ довољно за тај посао. Оговорио је Његошевски; "Откад знам за себе водим расправу са својим замисљеним тужиоцем - и скоро да му више вјерујем него себи".

Тако је било и када сам промовисао његову књигу о Француским масонима и југословенском питању 1914-1918. И када сам говорио у Црногорској академији наука и умјетности о Зборнику радова - Научно дјело академика Димитрија-Дима Вујовића. И када сам предлагао да његово научно дјело треба представити у већим центрима Црне Горе. Увијек је био опрезан - да се не претјера, говорио је. Та његова скромност садржана је и у поговору књиге Подгоричка скупштина 1918. године, што се може запазити и из сљедећег цитата: "Док се наведене чињенице не могу оспоравати, дотле моја размисљања у вези са њима, природно могу бити предмет дискусије и неслагања, па и оспоравања, иако сам увјерен да су моји судови и размисљања у складу са изнесеним чињеницама, односно да из њих логично проистичу. Но нека о томе кажу ријеч други. Бићу им захвалан, јер ће од тога бити научне користи, наравно ако то буде ријеч добронамјерна, инспирисана потребом научне истине".

За многе ствари и позван науке ишао сам код њега, као код умног човјека и поузданог друга. Такав савјет је био добронамјеран, правовремен и одлучан. Сјећам се, два пута сам тражио да ми као директор дозволи продужетак боравка у Паризу - далеке 1962. године. Оба пута сам наишао на његово разумијевање. Када сам то затражио и трећи пут - савјетовао ми је да се одмах вратим. Био сам тада, можда, и помало лугот, али сам врло брзо увидио - да је био у праву. Није се слагао са мојом исхитреном одлуком да 1963. године напустим Историјски институт, иако су у питању били "дебели" разлози. Није ми, међутим, правно сметњу. И тада је био у праву, касније сам и сам увидио.

Иако су нам научни погледи о неким питањима били различити, понекад и супротстављени, постајао је онај флуид који нас је у свему другом везивао. На апсолутно слагање, у смислу истомисљености, нико од нас није insistирао до краја. Напротив, схватили смо да наука истомисљеника нема будућности. Управо на тај начин смо оцјењивали мешусобне разлике о појединим питањима - било да су излагања на Округлом столу - сталној научној трибини Историјског института 1981. када сам говорио о књизи Црногорски федералисти 1919-1929. године., на ТВ трибини 1991. и 1994. године итд. које су биле посвећене ратној тематици, ослободилачком и грађанском рату у Југославији 1941-1945, квислинштву и колаборацији. Тако је било и на недавном научном скупу у Београду посвећеном 50. годишњици побједе над фашизмом. Испоставило се да је тај скуп био посљедње окупљање на коме је Димо учествовао, а планирали смо још многе. И разговарали о њима - о кратким и дугим научним плановима. Скоро да није било сусрета а да није insistирао на неком мом већем научном пројекту. Када сам му поменуо - Историју историографије, био је миран и задовољан.

За предстојећи научни скуп ЦАНУ и САНУ на тему - **II свјетски рат 50. година касније**, који је планиран за септембар 1995. године, пријавио сам саопштење Антифашизам бивших фашиста и фашизам бивших антифашиста; сложио се да је тема врло занимљива. Као да је био нестрпљив да саслуша емпирију из које може проizaћи теоријска расправа. Овај разговор је остао недовршен.

Одмах послје скупа у Београду, Димо је тако рећи пошао у болницу. Нисмо се више видјели. У петак, 26.06., имали смо сједницу Организационог одбора за припрему овога скупа. Тада сам чуо да је Димо у болници. Владо Стругар је одмах после сједнице пошао да га обиђе. Одустао сам да то урадим истога дана у касне сате због његовог режима одмарања још док је био здрав. Сјутрадан сам прије 8 часова позвонио кући да упитам у којој је соби. Рекли су ми да је умро. Нијесам вјеровао. А морао сам вјеровати.

Субота је наредни дан. Тропска врућина. Мало кога има у Подгорици. Јавио сам тужну вијест људима у Историјском институту. Покушао сам да обвјестим људе из ЦАНУ. Били су

ван Подгорице, па и Црне Горе. Влада Стругара сам нашао у Херцег-Новом. Плакао је док смо разговарали. Рекао ми је да је председник ЦАНУ у Македонији, а секретар Одјељења у Васојевићима. Мирчети Ђуровићу сам послао поруку у Даниловград.

Позвао сам Радио Црне Горе. Нишао сам дежурног новинара. Издактирао сам му први текст о Димовој смрти у минут до 10 часова. Тако сам преко Радија опет чуо вијест да је Димо умро. Опет нијесам вјеровао. Ни у 11 сати, када је уста вијест поновљена. Једноставно нијесам хтио да вјерујем. Рекао сам његовој жени и синовима - као да нам га је неко украо. Гледам смртвоницу и опет не вјерујем. Занста су га украли. Нека му је слава и хвала у име генерације којој је пружио руку, бдио над њом, у име науке којој је служио и коју је задужио.

3

Када сам се припремао да крајем 1994. године представим зборник радова - Научно дјело Димитрија Дима Вујовића, запазио сам занимљив детаљ: био је фаворит политике у најранијој младости, а ипак се определио за науку. Ево како је то објаснио:” С обзиром на извјесне околности и љубав према књици, које сам понио још из предратних дана, мени је врло рано било јасно што хоћу... Привлачила ме је сфера - гдје могу више бити свој, а то је свијет књиге и науке. Зато сам одлучио да се томе посветим... Да се бавим историјском науком - више ме је подстакла радозналост за интелектуалне могућности које пружа бављење науком.... Али и фактор интереса за историју Црне Горе није био без утицаја...”

Тај његов став су сви цијенили. Јер и данас је у Црној Гори атрактивније бавити се политиком него науком. Па и рационалније.

А науком се бавио од времена када је она у Црној Гори била гола пољана. Окупљао је и старије и млађе истраживаче - око Историјског института, прве научне установе у Црној Гори. Његова генерација научних радника заорала је најдубљу бразду у историјској науци. А она друга генерација, коју је он стварао, наставила је да проучава богату историјску прошлост Црне Горе.

И са једном и са другом генерацијом Димо је сасвим свјеж држао корак. "Историјски записи" као гласило Историјског института - наставили су да дају свој допринос. Можда су то биле године када су услови рада били и најповољнији - у сваком случају такав Историјски институт постајао је, из године у годину, научна институција за уважавање. Његови чланови су били носници научне мисли и научног дјела у Црној Гори.

У обрнутом смислу, није се мирно са бројним кризама кроз које је Историјски институт пролазио. Заложбо се да се нађе излаз и из актуелне кризе те установе. Али не његовим укидањем или припајањем било којој научној институцији, укључујући ту и Црногорску академију наука и умјетности. Увјек је сматрао да ова научна установа има своје мјесто у научном миљеу Црне Горе. Због свега изложеног, може се рећи да је Димитрије-Димо Вујовић - утемељивач модерног научног институционализма у Црној Гори.

Иако је релативно мало година провео на Универзитету, ипак се може рећи да је његов допринос унапређивање наставе историје био запажен. На филозофском факултету је држао наставу у годинама када се ова универзитетска јединица борила за своје мјесто на Универзитету, а Универзитет за своје мјесто у друштву. Сматрао је да Филозофском факултету свуда припада најзначајније мјесто на Универзитету. И дао је немјерљив допринос за такав третман Филозофског факултета у склопу Црна Гора Универзитета. Најзад, извео је генерације студената, које са поносом говоре да им је Општу историју новог вијека предавао академик Димитрије-Димо Вујовић.

Најзрелије и најплодније године провео је у Црногорској академији наука и умјетности, чији је био утемељивач и редовни члан. О томе су писали компетентни стручњаци, добри познаваоци његовог дјела, у зборнику радова - Научно дјело академика Димитрија Дима Вујовића, који је још за његова живот - објавила Црногорска академија наука и умјетности крајем 1994. године, у жељи да "обилежи 70-годишњицу живота и више од четири деценије публицистичког и научног стваралаштва свог угледног члана". На промоцијама овога Зборника неко је фино запазио: - Све што сте у Зборнику рекли - рекли сте добро и тачно; али нијесте све рекли. И заступа, питање ојене

свеукупног дијела академика Димитрија Дима Вујовића задатак је долазећих генерација историчара.

4

Академик Димитрије-Димо Вујовић је стварлачки био врло разноврстан и плодан. Рекли смо да се библиографија његових радова креће око броја 250. Тек то треба утврдити - јер се још објављују његови текстови. А и пише се доста о његовим дјелима - у 1994. години су објављене три његове књиге: Ратна сарадња Црне Горе и Француске 1914-1916. године, Француски масони и југословенско питање 1914.1918. године и Научно дјело академика Димитрија-Дима Вујовића.

Међу посебним издањима најзначајније су студије: Уједињење Црне Горе и Србије (1962), Црна Гора и Француска (1971), Црногорски федералисти (1987), Подгоричка скупштина 1918 (1989). Све су то, у ствари, праве научне теме које се не могу исцрпјети једном студијом зато ће им се историчари и те како враћати. У исто вријеме то значи да је ријеч о пионирским подухватима који су увијек најтежи и најзначајнији, јер усмјеравају даља истраживања.

Од посебних издања поменућемо и слиједеће радове: Године ратне из борбе у Цетињу и италијанским логорима 1941-1943 (1968), Књегинја Дарина = политичка активност - прилог историји Црне Горе 1855-1867 (1968).

Занимљиви су интервали у којима су ови радови настајали. Лако је запазити да је стваралачка снага равномерно распоређена. Научни рад траје у континуитету од преко 40 година. Научник је просто надолазио. Сачувао је свјежину, па је у последњих осам година објавио готово половину својих посебних издања. Био је то заиста велики напор, који није могао издржати његов већ озбиљно здравствено нарушен организам.

У центру научног интересовања академика Димитрија-Дима Вујовића биле су теме из савремене историје - било да је ријеч о општој или националној историји, затим најсложеније теме из историје Црне Горе - уједињење 1918, национално питање и

Југославија - југословенска идеја, раднички и комунистички покрет и др.

Проучавање савремене историје, одувјек и свуда је било изузетно тешко због неспорних додира историје и политике. Свако друштво има своје схватање о савременој историји, оно се мијења у мјери у којој се мијења и само друштво.

Такво придавање важности савременој историји није због посебног интереса за прошлост. Само интерес за живот садашњице - покреће друштво - политику - да се интересује за прошлост. Поготово када је ријеч о процесима дугог трајања какви су, пријера ради, црногорско национално питање, југословенска идеја, уједињење Србије и Црне Горе, зашто не и улога масона у историјским процесима везаним за нашу историју итд. Однос према овим и другим питањима често се подводно под категорију патриотизма. Оваквим гледањима на историјску прошлост савремена историја је пружала отпор у смислу Ранкеовог начела "да је патриотизам врлина а да је историја наука". Њега је често наводио и њиме се руководио Димо Вујовић.

Још веће тешкоће за ове историчаре произлазиле су из настојања да се историографија учини ангажованом. Ријеч је о историографији унапријед познатих одговора, углавном о кључним питањима савремене историје на такозваним историјским раскршћима. Тих проблема и таквих притисака није имала свака друга историја и историчари који се њоме баве. Сјећам се његових јавних залагања да се историја прелусти историчарима. И то је струка и наука као и друге, или, можда, још значајнија од других. Због таквих залагања једно вријеме је био "под ледом" - како ми кажемо. Остао је, увије, усправан.

Историчар свога времена је у самој матици историје. Догађаје прошлости мора сагледавати сагласно оновременим односима. При томе се не смије заборавити да историчари припадају и своме времену и својој епохи. Савремена историја је увијек била под присмотром оних који историју праве. А код нас и под притиском. Само одважни интелектуалци су учавали девијације друштва, критички их промишљали и, по принципу, изнуђеним дисидентством плаћали ту своју "видовитост" и увјерење. Њихов број у Црној Гори није био мали, што служи

на част науци. Међу њима је академик Димо Вујовић. Да ли је и због тога наш познати историчар - Милорад Екмечић - устврдио "да је у Црној Гори најтеже бити професионални историчар, а још теже се бавити историјом Црне Горе".

Иако велики заљубљеник у историју Црне Горе, као и многи који су јој посветили своје дјело, академик Д. Вујовић је увијек сматрао да историчари не треба да ласкају историји свога народа, већ да је критички сагледавају у свој њеној сложености. Сматрао је да тамо гдје истина трпи и човјек је на губитку. А истина је и сувише тријела, али се никада није угасила.

Такав његов приступ имао је и има вешезначајан утицај - почев од објективног приказивања прошлости, па до позитивног утицаја на генерације историчара - које су тек закорачиле у свијет науке.

Академик Д. Вујовић бавио се углавном кључним питањима црногорске и југословенске историје. То се види и по насловима његових посебних издања, као што су: - Уједињење Србије и Црне Горе, Подгоричка скупштина 1918, Црногорски федералисти 1919-1929, Прилози изучавању црногорског националног питања.

Извјесно је да је мало питања која су изазивала тако велику научну знатижељу као што је то питање Подгоричке скупштине, односно уједињења Црне Горе и Србије 1918, односно уједињења наших народа и земаља и стварања прве заједничке државе - Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1. 12. 1918. године. Нема историчара - садашњег или претходних генерација - који се није бавио овим питањем и који нема свој став о томе. Ријетко је наћи двојицу који су међусобно сагласни о свим питањима која чине јединствени тематски блок. Његову слојевитост и сложеност чине историјска и правна димензија. Шта се догађало 1918. године са Црном Гором - окупација, присаједињење, сједињење или уједињење. Ако је то било уједињење - поставља се питање: - какво је оно било: - обично, условно, безусловно, добровољно, свенародно, државно? Како на тај чин гледају двије основне политичке групе у Црној Гори: такозвани бјелашки и зеленашки. Да ли су и једни и други за уједињење, а ако нијесу - на којим питањима се разлиже. И

даље: да ли је Подгоричка скупштина легални орган и легитимни представник црногорског народа, и да ли су њене одлуке израз жеља црногорског народа за уједињење са Србијом и осталим југословенским народима и земљама. Какав је однос европских и свјетских велесила према овим питањима, у чему се међусобно разликују и који су разлози таквога става.

Са овом сложеном темом и запета деликатним научним питањима академик Димитрије-Димо Вујовић практично се бавио за читавог свога вијека, са искуством и знањем комплетног истраживача. Многа од наведених питања су ископструнсана и служе више полемици него што су израз науке, закључује он. Његове анализе су архивски фондирание и помогле су му да учини помак у својим ранијим ставовима, па у књизи Подгоричка скупштина 1918 (1989) закључује: ... историјске анализе показују да је и са становништа буржоазнује и у оквиру бружоаског система било могуће боље и праведније рјешетње, које би заједничкој држави омогућило више снаге и стабилност из простог разлога јер би било више задовољства и јединства оних који су ступили у заједничку државу. Управо зато што посао уједињења нијесу обавили боље, што при томе нијесу водили више рачуна о интересима црногорског народа, бјелани су с правом критиковани и поред тога што су обавили један прогресивни историјски чин, што су у једном национално-револуционарном заносу борбе против апсолутистичког и конзервативног режима краља Николе, а за уједињење Југословена, укључили Црну Гору у југословенку државу. Дакле, не ради се о критици са позиција краља Николе, не о критици заједничке југословенске државе у име очувања самосталне Црне Горе, него о критици са позиција прогреса, будућности. Једина алтернатива Југославије каква је створена 1918. године, јесте једна боља Југославија. Друге алтернативе, а да би значила историјски прогрес, нема". (стр. 164).

Стицајем околности, и црногорско национално питање је постало једно од најсунгилицијих у нашој научној мисли. Дуго је било права табу тема. Једни су сматрали да црногорски национални индивидуалитет има дубоке коријене. Други су били сасвим супротног мишљења, сматрајући да је ријеч о политичкој потреби тренутка у функцији шире политике и међусобних од-

носа. Најзад, било је и оних који су сматрали да "ко није добар Црногорац, не може бити ни добар Србин". Због оволиких и оваквих разлика ово питање је било дуго табу тема. Мало ко се њиме бавио. Академик Димитрије-Димо Вујовић није признавао никакве неугодности, па му је пришао са свим научним жаром. Његова књига Прилози изучавању црногорског националног питања и данас је једина у нашој историографији која ово питање сагледава са становишта историјског и теоријског. Било је, истина, покушаја непрофесионалних историчара са понуђеним рјешењима, која су, ипак, брзо превазиђена и као таква заборављена.

У сваком случају, његове анализе ових и свих других историјских појава и процеса фундирана је на ваљаној архивској документацији. Сва наведена питања су и данас у жижи научног, али и политичког интересовања.

Можда су нова гледања и тумачења супротстављена неким изнесеним ставовима академика Д. Вујовића. Наука по својој природи нуди различита мишљења, на која се морамо навикавати. Она не жури да једне одбаца а друге прихвати. Ријеч је о наговјештајима који тек траже научну верификацију. Брзина у оцјенама процеса који још трају носи импровизацију а она није у складу са науком. Не само о наведеним питањима. Ми историчари добро знамо какав је фактор вријеме, какав је то непристрасни судија, поуздан и неподмитљив. Оно увијек доноси свој суд о прошлом. Наше је да га откријемо и забиљежимо.

Једно од кључних питања наше историографије је југословенство. Академик Димитрије-Димо Вујовић му је поклонио пуну пажњу. О томе сам писао у подгоричком Стварању (Југословенство у научном дјелу Димитрија - Дима Вујовића).

Наша историографија је објашњавала ове процесе као капиталне за разумјевање свих процеса који још увијек трају. Па ипак, не можемо рећи да се дошло до једне општеприхваћене научне истине. Погледајмо како се све квалификује југословенство - унитаризам, централизам, хегемонизам, па и диктатура. Друге опције су рјеђе. Само у најранијој фази јавња се као племенита идеја, дубоко хуманистичка, као идеја која развија међусобну љубав. Нема ни једне значајније историјске личности

на свим просторима наше земље - која се није заносила и опљачала њоме. Највећи наши умови су је лансирали и уградиле у Југославију 1918. године. Међутим, она се помиње много вјекова раније.

У свом раду О југословенству, објављеном у Историјским записима (бр. 3-4/1988), Димитрије-Димо Вујовић овако види југословенство: "Југословенство није измишљотина, утопија ничији сан. Није случајна творевина, није туђа творевина, није творевина само овог нашег времена. Није одређена форма државног и друштвеног уређења... Оно је реалност, историјски настала. Значи, има историјске корњене, историјске садржаје, историјско трајање". Овако виђење југословенства, без обзира на нијансиране разлике, утемељено је у југословенској историографији доприносом наших најпознатијих историчара. Сложени процеси који су довели до стварања прве заједничке државе југословенских народа 1918. године - дно су сличних кретања у Европи, као што је идеја југословенства саставни дно ујединитељских идеја, које су захватиле Европу онога времена и раније.

Димитрије-Димо Вујовић се аналитички, а то значи научно продубљено, бави овом тематиком с аспекта Црне Горе и њене историје чији је врстан познавалац. Управо из те области је написао највише књига. Највећи израз и дјело југословенства било је уједињење југословенских народа и земаља које је прокламовано 1. децембра 1918. године: "Година 1918. представља значјну прекретницу у животу југословенских народа. Тада се завршава једна и почиње друга, нова фаза у њиховом развоју. Та прекретница није случајан историјски догађај, већ нужан резултат претходног историјског развоја, јер су к њему водиле објективне привредне, политичке и културне потребе југословенских земаља и субјективне жеље већине становништва, а прије свега најнапреднијих људи међу Југословенима". Димитрије -Димо Вујовић се одређује према југословенству и кроз програме и рад политичких партија које су играле значјану улогу у политичком животу Црне Горе и Југославије. Међу њима је на првом мјесту КПЈ, а затим Црногорска странка, популарније названа Црногорска федералистичка странка.

Најзад, да кажемо да је запажао и још неке елементе југословенства који су се уочавали на ондашњем политичком

простору. Ријеч је, у ствари, о међународној димензији, без које је тешко тражити, анализирати и оцјењивати ову слојевиту и тематски врло разуђену проблематику. У својој већ цитираној књизи о француским масонима и уједињењу југословенских народа 1918. године, управо анализира и оцјењује значај међународног фактора. "Ставови о рату и миру" каже он - у свему су одговарали борби Југословена за уједињење и стварање заједничке државе" (173).

Кроз интервјуе и друге јавне наступе, Димитрије-Димо Вујовић је такође популарисао своје утемељене научне ставове. У једном од последњих интервјуа, који је дао Побједи (26. XII 1994), каже да "југословенство није баук: требало је много чекати па да се види шта су све југословенски народи изгубили нестанком заједничке државе "те гробнице", те "тамнице", тог "баука" и сл. Не само да је то довело до грађанског рата и ужасног разарања и међусобног убијања, него је и национални и територијални интегритет мањих држава насталих разбијањем Југославије угрожен, јер је нестало снажне заштите заједничке југословенске државе. Иако се у пропаганди тих новонасталих државица - југословенство назива најружнијим именом и представља као синоним зла, несреће, назапка, као нешто што је мрачније и од фашизма, ипак, преко 150 година југословенске идеје и 70 година југословенске државе - нијесу остале без трага и није их могуће потпуно избрисати из свијести и осјећања народа. Показало се да је југословенско стабло могуће сасјећи и оборити, али остају многи коријени из којих ће изникти ново стабло, вјероватно не онакво какво је било оно јуче, али ипак југословенско, које ће можда - бити животиње него оно које је већ постојало, јер ће послије свега овога искуства - бити паметније и бржије гајено. Ипак, нека врста југословенства је наша будућност. До тога, вјероватно, неће доћи тако брзо, али ће, ипак, доћи".

Академик Димитрије-Димо Вујовић писао је и о радничком и социјалистичком покрету, коме је идејно припадао од младости. И у вријеме тоталитаризма истицао је да се партијско опредељење не може поистовјећивати са науком. Патриотизам је врлина; а историја је наука. У мојим ранијим освртима на научно дјело академика Димитрија-Дима Вујовића, писао сам да

се једнако успјешно бавио и националним и општим темама - и да то могу да раде изузетни специјалисти који једнако добро познају и општу и националну историју. И заиста, он је успјешно изучавао међународне односе Црне Горе и Југославије од средине прошлога вијека. Од спољнополитичких тема у центру његовог научног интересовања била је Француска, њени односи са Црном Гором и Југославијом. О томе говоре сљедеће његове књиге: Књегинја Даринка - политичка активност (1968), Црна Гора и Француска 1866-1914 (1971), Ратна сарадња Црне Горе и Француска 1914-1916 (1994) и Француски масони и југословенско питање 1914-1918 (1994). Додајмо томе још и недовршени текст у рукопису - Француска и црногорско питање 1916-1920. године, и закључимо да је у више од половином својих посебних издања био окренут управо питањима односа са Француском. Зато су његови радови привукли пажњу и француске научне критике, која их је веома позитивно оцијенила.

Тематику спољне политике Црне Горе пратио је и у бројним чланцима, расправама и запаженим прилозима - у којима, истина, доминира однос према Француској као кључној сили европске политике тога времена, али има доста осврта и на питања из дипломатских односа Црне Горе са Србијом, Турском, Бугарском, Италијом, Аустро-Угарском и Русијом.

И ови радови, као и Вујовићево цјелокупно научно дјело, фондирано су на ваљаној архивској документацији, која му је омогућила сигурност у анализи и прецизност у закључивањима. У цјелини, сви ови радови ће бити добра основа за изучавање богате дипломатске историје Црне Горе у другој половини XIX вијека и у вријеме стварања заједничке државе југословенских народа и земаља 1918. године. Такву оцјену је већ изрекла научна критика, која још запажа да се за Црну Гору, након најмању балканску државу, веома много занимају кабинети великих европских сила. У сваком случају, Црна Гора је већ тада обезбједила значајно мјесто у дипломатској историји, а преко књига и других радова академика Димитрија-Дима Вујовића - и запажено мјесто у европској историографији.

Бавио се Димо и научном критиком. Исакао се и као полемичар. И у томе је почан његов став. Он не негира аутора, већ под лупу ставља његов став са којим се не слаже. У ствари,

настоји да сачува аутора (лако га је одбацити). Свако мишљење сматрао је као једно из мноштва других. Тако се утирао пут права на сопствену тезу, али и права другога на антитезу. Овакав приступ је успјешно и стимулисао стваралачки дијалог, од кога наука може да има још једну корист. Хтио сам рећи да је друговао и са нестомишљеницима, по оном Његошевом начелу да "човјеку наученија и доброга поведенија - сви су паметни људи на својету - дружина и браћа".

У свом стваралачком дјелу академик Димитрије-Димо Вујовић настојао је да његује фин и јасан језик, који у историографији називамо "француском школом". И зато су његови радови имали своју читалачку публику и високу научну тежину.

5

Стицај околности је хтио да врјеме Димитрија-Дима Вујовића буде врјеме згуснутих и пресудних догађаја, богатих и бурних историјских процеса на домаћој и међународној сцени. Па се академик Вујовић јавља и као свједок тога времена. Његова свједочења су, често, и једини извор сазнања о догађајима, личностима и процесима. Релевантни архивски извори су, због историјске дистанце, далеко од видокруга истраживача. Ни научни институт најбогатијих земаља, које улажу у науку милијарде долара, нијесу могли предвиђети овакав расплет на међународном и југословенском плану. Академик Димитрије-Димо Вујовић, иако експерт за савремену историју, није ни помишљао да открива те узроке, да научно обликује те догађаје. Оставио је то долазећим генерацијама, научном подмлатку, за чији одгој и развој је доста учинио. И то је једна у низу поука које нам је оставио, ако знамо да их читамо.

Академик Димитрије-Димо Вујовић је заиста био комплетна личност, научник од угледа и поштовања, човјек који је и стварао и писао историју. Управо такав ће и недостајати нашој историјској науци.

Проф. др Зоран Лакић